

Is de door het BW bewerkte (on)zekerheid nog wel redelijk en billijk?

Mr. C.Ch. Mout

1 Inleiding

In 1947 werd Prof. Mr. E.M. Meijers aangezocht ter hercodificatie van het BW en van het Wetboek van Koophandel, allebei nog daterend uit 1838. Sindsdien is de geschiedenis van het Nieuwe BW een lijdensweg geweest, die altijd in de belangstelling van de rechtswetenschap en de juridische praktijk heeft gestaan. Nu is dan eindelijk per 1 januari jongstleden het grootste gedeelte van hetgeen voordien nog 'Nieuw BW' heette, ingevoerd: slechts boek 4 en enkele delen van boek 7 behelzen thans nog 'oud' burgerlijk recht. In dit stuk zullen dan ook de per 1 januari jongstleden ingevoerde bepalingen worden aangeduid als 'huidig BW', terwijl de vóór 1 januari vigerende bepalingen als 'Oud BW' te boek zullen staan. Tenzij anders aangegeven, komen alle aangehaalde wetsartikelen uit het huidige BW.

Hoewel er tussentijds voor een groot aantal praktische problemen wettelijke voorzieningen waren getroffen, had in 1947, en nog sterker in 1992, de mening postgevat dat het de hoogste tijd was geworden het BW in zijn geheel te vernieuwen. Alleen op deze manier konden namelijk naast de artikelsgewijze vernieuwingen uit jurisprudentie en dogmatiek ook die ontwikkelingen worden opgenomen, welke meer de systematiek van het burgerlijk recht betreffen, zoals bijvoorbeeld het gelaagde systeem van het huidige BW. Over de specifieke inhoud van de wetsontwerpen zelf zijn de meningen echter veelal verdeeld geweest, hoewel zij uiteindelijk na genoeg onveranderd zijn overgenomen.

Inmiddels is het juridisch publiek door een groot aantal artikelen en boeken attent gemaakt op de ver-

schillende materieel- en procesrechtelijke veranderingen, die deze invoering tot gevolg heeft gehad. Vanuit andere optieken zoals bijvoorbeeld uit rechts-sociologisch oogpunt is er daarentegen eigenlijk weinig aandacht besteed aan de concrete gevolgen voor het rechtsverkeer, met name ten aanzien van de doeleinden die men voor ogen had bij de benoeming van Prof. Meijers. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de vereenvoudiging en vernieuwing van de bestaande wetgeving en aan de opname van bestaande jurisprudentie.

Vanuit deze invalshoek zal het artikel zich concentreren op het beroep van de accountant: het zal trachten te voorspellen wat de specifieke gevolgen van de invoering van het huidige BW voor hem kunnen zijn en hoe hij erop kan reageren. Daarbij is de naar mijn mening voor de accountant meest relevante vraag die naar de invloed op de rechtszekerheid, oftewel de mate van voorspelbaarheid die een rechtsstelsel aan zijn justitiabelen kan bieden ten aanzien van hun rechten en plichten. Wordt deze zekerheid onder het nieuwe regime vergroot of verkleind? Voor de accountant is deze vraag immers van groot belang bij zijn voornaamste werk, het controleren van de aan activa en passiva van ondernemingen toegekende waarden. Naarmate de rechtszekerheid toeneemt zal hij beter in staat zijn om te beoordelen welke vorderingen inbaar zijn en welke moeten worden afgeboekt: alleen op grond daarvan zal hij vervolgens bijvoorbeeld de voor elke controle van een jaarrekening noodzakelijke waardering van de post 'dubieuze debiteuren' kunnen maken. Vernieuwingen in het BW zullen thematisch worden benaderd, waarbij niet wordt beoogd

Mr. C. Ch. Mout is compagnon bij Nauta Dutilh, Advocaten en Notarissen te Amsterdam.

een uitputtende opsomming te geven, maar een overzicht van bepalingen, die voor de inbaarheid van vorderingen van belang kunnen zijn.

Om de invloed op de rechtszekerheid te bepalen zal men, voorzover dat mogelijk is, de onder het oude recht bestaande toestand moeten vergelijken met die, welke vermoedelijk onder het nieuwe stelsel zal worden geboden. Achtereenvolgens zullen aan de orde komen de invloed op de rechtszekerheid van:

- a de manier waarop de overgang in de praktijk heeft plaatsgevonden;
- b de uitbreiding van de rol van de rechter;
- c de nog te ontwikkelen jurisprudentie, en
- d het overgangsrecht.

2 Praktische overgang

Voor de rechtszekerheid in het algemeen is elke overgang naar een nieuw rechtsstelsel per definitie een problematische ontwikkeling: van een systeem waarmee iedereen bekend was gaat men naar een nieuw stelsel, dat wellicht beter is, maar waar de overgrote meerderheid van de deelnemers aan het rechtsverkeer, en niet in de laatste plaats de praktijkjuristen, zich nog onvoldoende raad mee weet. Het is dan ook nodig zo groot mogelijke zekerheid te bieden bij deze op zich al onzekerheid scheppende ontwikkeling.

Het belangrijkste element lijkt hierbij de praktische gang van zaken bij de bekendmaking, voorlichting en voorbereiding omtrent de nieuwe wetgeving. Helaas is dit bij het BW met horten en stoten verlopen. Na de dood van Meijers in 1954 werd zijn werk in de loop der jaren door een commissie voortgezet. Uiteindelijk werd het ontwerp van de boeken 3, 5 en 6 in 1977 in de Tweede Kamer behandeld en in 1980 in de Eerste Kamer, waarna het werd vastgesteld. Terwijl men toen zo spoedig mogelijk tot invoering had moeten overgaan, brak er in 1983 naar aanleiding van een toespraak van de toenmalige deken van de Nederlandse Orde van Advocaten opeens een discussie uit over de wenselijkheid van deze invoering. Ondertussen waren veel universiteiten reeds overgegaan naar het doceren van huidig BW, en had de gehele rechtswetenschap zich al op invoering ingesteld. Als streefdatum werd toen aangenomen, dat de boeken 3, 5 en 6 in

1985 zouden worden ingevoerd. Ondertussen wisten zich velen geen raad met wat er zou gebeuren: op sommige universiteiten was het onderwijs in burgerlijk recht inmiddels weer terug gestapt op 'Oud' BW. Uiteindelijk is het huidige BW nu alsnog ingevoerd, maar de praktische invoering had zeker beter gekund.

Hier staat tegenover, dat het huidige BW nauw aansluit bij het geldend recht: van de begrippen, die nu ingevoerd of veranderd zijn, vormden reeds vóór 1 januari 1992 vele geldend recht, in die zin dat zij al op heldere manier door de HR waren geformuleerd. Er heeft dus eigenlijk in veel opzichten geen spectaculaire vernieuwing van het geldende *recht* plaatsgevonden, wel van de geldende *wet*.

3 Rechterlijk ingrijpen

Een van de meest in het oog springende vernieuwingen, die de invoering van het huidige BW met zich meebrengt, is de veelvuldige uitbreiding van de rol van de rechter. Dit is ten eerste het geval, omdat de toegangsmogelijkheden zijn uitgebreid, maar ook omdat hij binnen de bestaande gevallen vrijer is in zijn beslissing. Dit komt met name omdat er nu meer gevallen bestaan waarin de wetgever aan de rechter uitdrukkelijk een discretionaire bevoegdheid verleent, of de bevoegdheid toekent om af te wijken van twee pijlers van de rechtszekerheid: de wet en de overeenkomst. Daarnaast kan hij thans de wettelijke regels van het vermogensrecht naar analogie ook buiten dit rechtsgebied toepassen. Deze vrijheden geven de rechter weliswaar meer ruimte om in het individuele geval een rechtvaardige beslissing te nemen, maar gaan natuurlijk ten koste van de voorzienbaarheid, dus ook van de rechtszekerheid.

3.1 Uitbreiding van de toegang

Er zijn procedures geschapen, waarin toegang bestaat tot de rechter in gevallen waarin dat onder het BW 'oud' niet in deze vorm mogelijk was. In principe kan elke nieuwe mogelijkheid van toegang tot de rechter ten koste gaan van de rechtszekerheid, omdat er een onzekerheidsfactor in de situatie wordt gebracht: men weet immers nooit van tevoren wat de uitslag van een aan de rechter voorgelegd geschil zal zijn.

Nieuwe toegangsmogelijkheden zijn, in de volgorde van het wetboek:

- de naar een formule van het Romeinse recht genoemde *actio Pauliana*: als een schuldenaar acties onderneemt, waardoor de positie van een schuldeiser in het gedrang zou kunnen komen, kan de schuldeiser deze voor hem nadelige handelingen vernietigen. Dit betekent, dat deze handeling geen rechtsgevolgen heeft ten aanzien van deze schuldeiser (artikelen 3:45-3:48, hoewel er een vergelijkbare regeling bestond in 1377 BW 'oud');
- de zogenaamde bevrijding uit een verbintenis. Als een schuldenaar datgene, waartoe hij zich heeft verbonden, aan de schuldeiser aanbiedt, en het hem ook gedurende redelijke tijd ter beschikking houdt, zonder dat deze het heeft aangevaard, kan de rechter de schuldenaar uit zijn verbintenis bevrijden. Er is dan sprake geweest van schuldeisersverzuim, waarbij de schuldenaar niet meer gehouden kan worden om te presteren (artikel 6:60, zonder ingreep van de rechter geregeld in artikelen 1440-1448 BW 'oud');
- het vragen om de wijziging van een overeenkomst in geval van dwaling, dat wil zeggen als een der partijen bij het aangaan van de overeenkomst niet een juiste voorstelling van zaken had. Eigenlijk is het normale gevolg van dwaling, dat de overeenkomst vernietigd kan worden (artikel 6:228). In sommige gevallen zal het echter in het belang van een der partijen zijn, om de overeenkomst in stand te houden, zij het in gewijzigde vorm. In deze behoefte wordt nu door artikel 6:230 voorzien, terwijl deze mogelijkheid in het oude recht voor koop uitdrukkelijk was afgewezen, onder meer in het arrest Hoogenstrijd/Schreven (HR, NJ 1990, 235).

De twee meest belangrijke ontwikkelingen gelden echter ten aanzien van algemene voorwaarden, en ten aanzien van onvoorziene omstandigheden:

- Krachtens artikel 6:233 kan een ieder der bij een overeenkomst betrokken partijen een verzoek indienen ter vernietiging van onredelijk bezwarende bedingen in de algemene voorwaarden, die op deze overeenkomst van toepassing zijn. In het juridisch verkeer was gebleken dat er een grote behoefte bestond aan deze bepaling, die

een oplossing biedt voor een betrekkelijk nieuw probleem. Onder het oude recht werd dit probleem tot op zekere hoogte, maar niet op bevredigende wijze opgelost met behulp van de derogerende – oftewel een andere regel opzij zettende – werking van de goede trouw. Dit is onder meer neergelegd in *Saladin/HBU*: HR, NJ 1967, 261; *Pseudo-vogelpest*: HR, NJ 1976, 486; *Smilde*: HR, NJ 1986, 714 en *Hooijen/De Tilburgse Hypotheekbank*: HR, NJ 1987, 553.

- De mogelijkheid tot wijziging van een overeenkomst op grond van niet in de overeenkomst geregelde onvoorziene omstandigheden (artikel 6:258), vormt een van de meest interessante vernieuwingen die het huidige BW in het verbintenissenrecht heeft aangebracht. Onder het oude recht werd ook deze regel jurisprudentieel gehanteerd in de vorm van de derogerende werking van de goede trouw: Hof 's-Gravenhage, 16 mei 1986, NJ 1987, 737, *Kriek/Smit*: HR, NJ 1988, zie *Abas* (1991). Toen bestond echter niet de constitutieve werking van de rechterlijke uitspraak: zij was slechts declaratoir. Ofwel, vroeger stelde de rechterlijke uitspraak slechts een bepaalde rechtstoestand vast, terwijl hij nu een nieuwe toestand schept: de overeenkomst wordt namelijk *door de uitspraak zelf* gewijzigd. Ook had men toen niet de zekerheid die thans wordt geboden door een wetsartikel: men moest zich altijd beroepen op ongeschreven recht.

De implicaties van deze ontwikkelingen voor de rechtszekerheid zijn tweeslachtig. Men kan hier een onderscheid maken tussen formele en materiële rechtszekerheid. Bij het eerste gaat het om de zekerheid omtrent bepaalde ontwikkelingen in het recht als zodanig. Tot nu toe bestond er bijvoorbeeld grote onzekerheid over de mogelijkheid om een overeenkomst vanwege onvoorziene omstandigheden te wijzigen: deze mogelijkheid bestond immers niet in de wet, en tot de jaren vijftig heeft de HR steeds volgehouden dat, zelfs in heel onbillijke gevallen, partijen gewoon door de overeenkomst over en weer waren verbonden: getekend is getekend. Wat dat betreft, is er inderdaad een verbetering in de formele rechtszekerheid, in die zin dat over deze theoretische vraag geen twijfel meer kan bestaan: het is immers in de wet opgenomen, en het

over deze vraag procederen is dus niet meer noodzakelijk.

Bij de voor de accountant belangrijkere materiële rechtszekerheid gaat het echter om de zekerheid, die een ieder kan hebben ten aanzien van zijn rechtspositie. Bedingen in overeenkomsten en algemene voorwaarden kunnen nu vaker vernietigd of gewijzigd worden. De zekerheid, die vroeger door het getekende geschrift geboden werd is nu dus verminderd, hetgeen ten koste gaat van de materiële rechtszekerheid. Deze bepalingen zullen dan ook voor de accountant zeker geen vooruitgang betekenen.

3.2 Derogerende redelijkheid en billijkheid

Bij de discussies over het kwalitatief nieuwe karakter van het huidige BW is veel ophef geweest over de aanwezigheid van een groot aantal zogenaamd 'open' normen, dat wil zeggen normen waaraan de rechter naar de omstandigheden van het geval invulling moet geven.

Deze discussie heeft zich met name geconcentreerd op het in het huidige BW veelvuldig gebruikte begrippenpaar 'Redelijkheid en Billijkheid'. In sommige gevallen heeft de wetgever nadere uitleg gegeven aan de door hem gestelde open normen, zoals bijvoorbeeld voor de redelijkheid en billijkheid: rekening moet hier worden gehouden met algemeen erkende rechtsbeginselen, met de in Nederland levende rechtsovertuigingen en met de maatschappelijke en persoonlijke belangen, die bij het geval zijn betrokken (artikel 3:12). Dit doet geen afbreuk aan het feit dat de norm nog steeds van open aard is.

Het oude recht kende een met de redelijkheid en billijkheid vergelijkbare norm, de goede trouw. Dit begrip had toen echter twee betekenissen: een subjectieve en een objectieve, in die zin dat de toenmalige objectieve goede trouw overeen kwam met wat nu de redelijkheid en billijkheid genoemd wordt, terwijl de zogenaamde subjectieve goede trouw betrekking had op een feitelijke toestand: het niet op de hoogte zijn of hoeven zijn van een omstandigheid, die voor een bepaalde rechtsbetrekking van belang is. Dit laatste is de enige betekenis die het begrip 'goede trouw' naar huidig recht toekomt (artikel 3:11).

Vorengenoemd beginsel van goede trouw in haar

objectieve variant had onder het oude recht reeds aanvullende werking: zie artikelen 1374 lid 3 en 1375 BW 'oud', waarin werd bepaald hoe men een overeenkomst moet uitleggen, en dat de partijen gebonden zijn door datgene wat naar billijkheid gevergd kan worden. Anderzijds had de goede trouw tengevolge van het eerder genoemde arrest Saladin-HBU (HR; NJ 1967, 261) ook een zekere derogerende werking. Hierin wordt nu echter uitdrukkelijk door de wet voorzien, zij het dat de goede trouw is vervangen door de redelijkheid en billijkheid. Naast de reeds genoemde mogelijkheden van het ontbinden of wijzigen van een overeenkomst ten aanzien van onvoorziene omstandigheden of onredelijk bezwarende algemene voorwaarden, kunnen nu bedingen, waarvan het afdwingen in de gegeven omstandigheden strijd met de redelijkheid en billijkheid zou opleveren, ook opzij worden gezet: zie artikelen 6:2 en 6:248. Door de schakelbepaling van artikel 6:216 wordt de werking van de artikelen 6:248 en 6:258 uitgebreid: zij zijn van overeenkomstige toepassing op alle 'andere meerzijdige vermogensrechtelijke rechtshandelingen', bijvoorbeeld huwelijksvoorwaarden of de overeenkomst met een overheidslichaam (Abas, 1991). Verder staat het de rechter toe, een overeengekomen boete of schadevergoeding te matigen (artikelen 6:94 en 6:109).

Ook in boek 2 van het huidige BW, rechtspersonen, wordt aan redelijkheid en billijkheid derogerende werking toegekend: krachtens de zogenaamd 'interne' redelijkheid en billijkheid, kan een tussen de diverse organen van een rechtspersoon krachtens de wet, gewoonte, statuten, reglementen of besluiten bestaande regel buiten toepassing worden gelaten als deze toepassing strijd met de redelijkheid en billijkheid zou opleveren (artikel 2:8). Deze toepassing kan met name voor de accountant belangrijk zijn: waar verhoudingen tussen organen gespannen zijn, zal hij bij zijn beoordeling van de gezondheidstoestand van een onderneming er mede op bedacht moeten zijn, dat bepaalde regels opzij geschoven zouden kunnen worden. Er kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de situatie waarin advies moet worden uitgebracht over de waarde van een onderneming, zoals in het kader van overname-onderhandelingen. Wellicht zijn er naar aanleiding van de problematische situatie moeilijkheden ont-

staan tussen de bestuurders, of tussen het bestuur en de RvC, de algemene vergadering van aandeelhouders of de ondernemingsraad. Ten gevolge van artikel 2:8 kan nadien elke tussen hen gemaakte afspraak over bijvoorbeeld de bedrijfsvoering buiten toepassing worden verklaard, hetgeen voor de bedrijfsuitoefening desastreuze gevolgen kan hebben. Alvorens over te gaan tot een beslissing ten aanzien van de levensvatbaarheid van een bedrijf waar een voor de bedrijfsvoering cruciale afspraak is gemaakt, zal de accountant dus altijd moeten nagaan of deze afspraak in het bepaalde geval nog steeds billijk is.

Daarnaast wordt de rechter in de overgangswetgeving ook nog een mogelijkheid geboden om het nieuwe recht op grond van de redelijkheid en billijkheid geheel buiten toepassing te laten, waarover meer in de passage over het overgangsrecht.

3.3 Analoge toepassing van sommige bepalingen buiten het vermogensrecht

Door middel van een reeks van zogenaamde 'schakelbepalingen' zijn een aantal beginselen uit het boek 3 (Vermogensrecht in het algemeen) van analoge toepassing verklaard buiten het vermogensrecht. Dit betekent dat een jurist, die bezig is met een zaak, die zich buiten het vermogensrecht afspeelt, zichzelf geconfronteerd kan zien met normen uit het huidige BW. Hier moeten met name genoemd worden de artikelen 3:15, 3:59, 3:78 en 3:79. Ten gevolge van deze artikelen kunnen de in het huidige BW opgenomen bepalingen ten aanzien van de beginselen van de goede trouw, de redelijkheid en billijkheid, het verbod van misbruik van bevoegdheden en van strijd met het publiekrecht ook buiten het vermogensrecht toepassing vinden. Hetzelfde geldt onder meer ook voor de bepalingen ten aanzien van rechtsgevolg beogende handelingen (rechtshandelingen). Totdat het bestaan van deze schakelbepalingen voor eenieder een bekende zaak is, zijn het hoogst ongelukkige constructies wat hun gevolgen voor de rechtszekerheid betreft.

4 Jurisprudentie

Zo iemand al vertrouwd kan zijn met het nieuwe stelsel, zal er altijd een praktische grens worden ge-

steld aan de mate van vertrouwdheid die te bereiken is: ondanks de 'anticiperende' interpretatie, waarbij de rechter het oude burgerlijk recht is gaan toepassen als waren de bepalingen van het huidige BW reeds geldend recht, zullen zich toch tal van ontwikkelingen voordoen, die nog niet aan de rechter zijn voorgelegd. Het is dus vooralsnog onbekend hoe de lagere rechters, en uiteindelijk ook de cassatierechter, de verschillende artikelen zullen uitleggen en toepassen.

Hier gaat het vooral om 'materieelrechtelijk nieuwe' bepalingen, dat wil zeggen bepalingen, die niet uitsluitend redactioneel gewijzigd zijn. Veelal zal voor de rechter de ontstaansgeschiedenis van een bepaald artikel het eerste uitgangspunt zijn, in het kader van een 'historische' en 'teleologische' (wat is het doel van de bepaling?) interpretatie. Voorlopig zullen praktijkjuristen bij afwezigheid van relevante jurisprudentie dus steeds moeten kijken naar deze ontstaansgeschiedenis om zich een beter idee te kunnen vormen van de mogelijke uitleg.

Vele juristen hebben deze negatieve invloed op de voorspelbaarheid van de jurisprudentie aangevoerd als het voornaamste argument tegen de vernieuwing van het huidige BW (Pitlo, 1983). Hier staat tegenover, dat meer dan één strijdvraag zal worden opgelost, en dat instituten, die grote rechtsonzekerheid brachten zoals dat van de terugwerkende kracht van een ontbindende voorwaarde, uit het geldende recht worden verwijderd. Zoals reeds eerder gezegd, betekent de invoering van het huidige BW ook in veel gevallen niets anders dan de codificatie van reeds geldend jurisprudentieel recht. De tendens is dus om aan te nemen, dat de invoering neutraal zal zijn voor wat de rechtszekerheid betreft.

5 Overgangsrecht

De regeling van het overgangsrecht zal zeker in de eerste tijd na de invoering van het huidige BW van belang zijn voor de mate van rechts(on)zekerheid die ervan het gevolg is. Problemen van overgangsrecht doen zich voor als een bepaalde – rechtens relevante – toestand, die ontstaan is onder het oude stelsel, voortduurt in het nieuwe stelsel. Welk recht is dan van toepassing? De wetgever heeft voor der-

gelijke problemen een voorziening getroffen in de overgangswet (OW). Hoofregel (artikel 68a lid 1 OW) is de onmiddellijke werking van het nieuwe recht.

Daarop gelden tal van uitzonderingen, waarvan sommige specifiek per artikel van het huidige BW zijn aangegeven, en anderen niet aan artikelen uit het BW, maar aan algemene omstandigheden zijn gekoppeld. Als wij kijken naar de bijdrage tot de rechtszekerheid, vallen met name op de artikelen 69 en 75 OW. Artikel 69 OW wordt wel eens de 'beschermingsconstructie' van het oude BW genoemd. Krachtens deze bepaling kunnen geen vermogensrechten teniet gaan of nieuwe ontstaan ten gevolge van de invoering van het huidige BW. Vanuit het oogpunt van de rechtszekerheid valt deze bepaling zeker toe te juichen, ook door accountants. Van de in artikel 75 OW opgenomen bepaling kan helaas niet hetzelfde worden gezegd. Dit artikel bepaalt, dat het huidige BW buiten toepassing kan blijven in gevallen, die weliswaar niet rechtstreeks als uitzonderingsgeval uit de OW zouden gelden, maar er wel veel op lijken, of als toepassing van het huidige BW gezien de omstandigheden strijd met redelijkheid en billijkheid zou opleveren. Dit betekent, dat er in vele gevallen van tevoren geen zekerheid zal kunnen bestaan ten aanzien van de toepasbaarheid van het oude dan wel van het nieuwe recht. Dit is zeker geen aanwinst voor de rechtszekerheid, vooral omdat nog volstrekt onbekend is wanneer de rechter zal aannemen dat er sprake is van de vereiste gelijkenis met een uitzonderingsgeval.

6 De accountant en het nieuwe recht

Uit deze beschrijving komt een beeld tevoorschijn, dat voor de accountant niet noodzakelijkerwijs positief is. Het tot vorig jaar bestaande stelsel van burgerlijk recht voorzag in een redelijk rigide wetgeving, die door de rechter weleens op een coulante manier kon worden toegepast. In het huidige systeem bestaat een aantal onzekerheidsfactoren, met name de grote uitbreiding van de toegang tot de rechter en de (ook derogerende) werking van de redelijkheid en billijkheid. Hoe star of soepel dit systeem toegepast zal worden, weten wij echter niet. Zeker tijdens de overgangsperiode, maar wellicht ook nadien, zal de

accountant niet met zekerheid kunnen vaststellen of bepaalde vorderingen van en op een onderneming inbaar zullen zijn. Ook zal men niet eenvoudig kunnen bepalen, of zij gehouden kan worden en anderen kan houden aan onredelijk bezwarende verzwarende verplichtingen, al dan niet in het geval van onvoorziene omstandigheden. Het is onduidelijk of hij in staat zal zijn om voor deze veelal specifiek juridische problemen een oplossing te vinden. In een breder kader komt dan de vraag aan de orde over de hoeveelheid juridische kennis waarover een accountant geacht kan worden te beschikken. Als men eenmaal begint aan de juridische waardering van de problemen, die hierboven zijn geschetst, begeeft men zich op een terrein dat zelfs voor de praktijkjurist verwarrend kan zijn.

Literatuur

- Boukema Prof. Mr. C.A. en Mr. M. Verhorst (1991), Invoering Nieuw BW, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*.
- Hartkamp, Mr. A.S. (1981), Open Normen (in het bijzonder de redelijkheid en billijkheid) in het nieuw BW, *WPNR* 5559, 4 april 1981, pp. 213-217.
- Hijma, Prof. Mr. Jac. en Mr. M.M. Olthof (1990), *Compendium van het Nederlands Vermogensrecht*, Kluwer, Deventer.
- Hondius, Prof. Mr. E.H. (1984), Operatie Stofkam: rol van de rechter in Nieuw BW wordt teruggedrongen, in *Kwartaalbericht Nieuw BW*, 1984/0, pp. 2-6.
- Kleyn, Prof. Mr. W.M. en Mw. Mr. M.M. Olthof (1981), Enige beschouwingen over het nieuw burgerlijk wetboek, *WPNR* 5561 en 5562, pp. 249-252 en 267-273.
- Korthals Altes, Mr. F. (1983a), *Interview in NJB*, 1 januari 1983, I, pp. 2-8.
- Korthals Altes, Mr. F. (1983b), Antwoord van 17 januari 1983 van de minister van Justitie aan de Vaste Commissie over de invoering van de boeken 3-6 NBW, in *WPNR* 5645, maart 1983, pp. 190-194.
- Nieuwenhuis, Prof. Mr. J.H., Mr. C.J.J.M. Stolker en Mr. W.L. Valk (1990), *Nieuw Burgerlijk Wetboek, Tekst & Commentaar*, Kluwer, Deventer.
- Pitlo, Prof. Mr. A. (1983), *Fait Accompli, Wordt het NBW een rustig bezit?* Lustrumbundel van het Juridisch Gezelschap 'Joannes van der Linden', Boekenreeks NJB nr. 9, Tjeenk Willink, Zwolle.
- Royer, Mr. S., *Pacta sunt servanda en verandering van omstandigheden in het privaatrecht*, in *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, nr. 5/6, 1972, pp. 514-547.
- Schoordijk, Prof. Mr. H.C.F. (1986), *Vermogensrecht in het algemeen naar Boek 3 van het Nieuwe B.W.*, Kluwer, Deventer.
- Stein, Prof. Mr. P.A. (1984), Het lustrum van het Gezelschap Joannes van der Linden, in *Ars Aequi*, januari 1984, I, pp. 14-18.